

71-81

Nrlfreq-Library Departmental <nrlfreq-library@berkeley.edu>

NRLF Request Confirmation

1 message

nrlfreq@library.berkeley.edu <nrlfreq@library.berkeley.edu>

Sun, Nov 22, 2015 at 2:11 PM

To: ori.aronson@biu.ac.il

Cc: nrlfreq@library.berkeley.edu

The electronic copy you requested (see below) was sent to NRLF.

When the electronic copy is available, a notice will be sent from "NRLF Web Delivery" within approximately two working days.

Note: NRLF will NOT contact you unless there is a problem. Please save this email for your records.

Patron Information		
Name: ARONSON,ORI	ID: 012675916	PType: 4
Email: ori.aronson@biu.ac.il	Phone: 510-646-7736	

Journal Information

Volume: 9 **Number/Issue:** **Year:** 1998

Article Information

Article Title: Article **Author:** Rabbi Hayyim David HaLevy **Pages:** 71-78

Notes:

Title Requested:

Title: Tenhumim.

Imprint: [1980?-

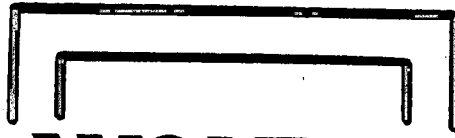
Link: <http://oskicat.berkeley.edu/record=b11941474~S1>

B 3 937 095

11-24-15
JV
8

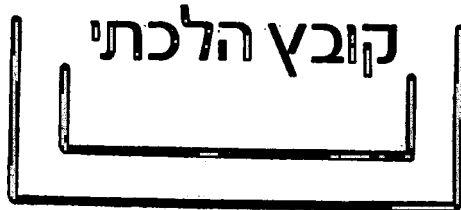
UCB. 24-Q

Tehumin

תחומין

תורה חברה ומודינה

קובץ הלכתי

9

5748

ט

תשמ"ח

הוצאת

"צמת"

צוותי מדע ותורה

אלון שבות, גוש עציון, טל' 02-931442

בהשתתפות

"אריאל" – מפעלי תורה, יהדות וחברה בישראל

תוכן הענינים

5		רשימת המשתתפים בקובץ
6	הרב שאר ישוב כהן	עושי הספרים — מצדיקי הרבים (במקום הקרמה)
7		צמ"ת — צוותי מדע ותורה

א. משפחה ורפואה

11	הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא	נאמנות אב לפסול את זרעו ("יכיר")
28	הרב שלום משאש	פדיון בכור ע"י בית דין
34	הרב שלמה דיכובסקי	תביעת מזונות מקופות גמל
41	הרב יהודה דוד בלייך	סידור חופה לכהן וספק גרושה כדי למעט באיסורין
50	הרב זלמן נחמיה גולדברג	דיני נזיקין בהפלות מלאכותיות
63	הרב עזרא בצרי	טובת הפרט מול טובת הציבור — חשש לעגינות מול צו הסגרה

ב. חברה ומשפט

71	הרב חיים דוד הלוי	רכי שלום ביחסים שבין יהודים לשאינם יהודים
82	פרופ' אליאב שוחטמן	"רובו מתוך כולו" — תוקפם של חוקים
103	הרב נחמיה טיילור	המתקבלים במליאת כנסת שאינה מלאה
116	הרב מאיר בטיסט	מזכירות הישוב והלכותיה
134	הרב ליפא קמינר	על דיני ראיות במשפט הצורר דמיאניוק
156	יוסף אחיטוב	עונש המאסר בישראל
171	הרב יעקב נבון	"הלעיטהו לרשע וימות" —
191	הרב פרופ' משה טגלר	הימנעות מהצלת אדם מחטא
196	הרב יעקב אריאל	גידול כלבים, נזק והמסחר בהם
		הוראה אחר הוראה
		לאחזרתה של הקהילה בנוסח התפילה (תגובה)

הרב חיים דוד הלוי

דרכי שלום ביחסים שבין יהודים לשאינם יהודים¹

ראשי פרקים

- א. מתי והיכן נהגו ההלכות שנקבעו מפני דרכי שלום?
 ב. דרכי שלום בזמננו
 ג. יחסנו לנצרות ולנצרים
 ד. הנצרות כעבודה זרה בהלכה
- 1 נכרים שבחז"ל לאו עובדי ע"ז הם
 2. שאלת שלום לעכורים
 3. מכירת בתים לעכורים
 4. משא ומתן בימי אידיהן
 5. יין נסך
 6. אבידת עכורים וסיבת הסליחה מעבודה זרה
 7. להתפלל על חולה עכורים
 8. סיכום: יחסים אנושיים ולא משום "דרכי שלום" דוקא
- ה. בעיות שפתרון דוקא "מפני דרכי שלום"
 ו. כוחם של הפוסקים בזמן הזה
1. תורה שבפי' חביבה מתורה שבכתב
 2. התועלת שבחריפות ובפלפול

★ ★ ★ ★ ★

בבואנו להציג את הדרך שבה ניתן להשתמש הלכה למעשה במושג "דרכי שלום" לצורך פסיקת הלכה בימינו, ברור כבר בהשקפה ראשונה ש"דרכי שלום" שנזכרו בהלכה רובם המכריע הם ביחס לגויים אשר בקרבם חיינו בגלות, או שחיו בקרבנו בארצנו בתקופות מסוימות.² מעתה, כיצד עלינו להתייחס במציאות חיינו במדינת ישראל להלכות ולעקרונות שנקבעו לכתחילה "מפני דרכי שלום" בלבד, כאשר במגילת עצמאותה נאמר מפורש: "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין". ומכאן שהחברה בישראל חייבת לכל

1. הרצאה שנישאה בכנס מטעם מכון לתכנון מדיניות ביחסי ישראל והתפרצות, בכסלו תשמח.
 2. יש כמובן "דרכי שלום" גם בין יהודים לבין עצמם, אך בזה לא נעסוק במסגרת זאת.

תוכן המדור

71	הרב חיים דוד הלוי	דרכי שלום ביחסים שבין יהודים לשאינם יהודים "רובו מתוך כולו" – תוקפם של חוקים
82	פרופ' אליאב שוחטמן	המתקבלים במלואת כנסת שאינה מלאה
103	הרב נחמיה טיילור	מזכירות הישוב והלכותיה
116	הרב מאיר בטיסט	על דיני ראיות במשפט הצורר דמיאניוק
134	הרב ליפא קמינר	עונש המאסר בישראל "הלעיטהו לרשע וימות" –
156	יוסף אחיטוב	הימנעות מהצלת אדם מחטא
171	הרב יעקב נבון	גידול כלבים, נזקם והמסחר בהם
191	הרב פרופ' משה טנדלר	הוראה אחר הוראה
196	הרב יעקב אריאל	לאחרותה של הקהילה בנוסח התפילה (תגובה)

הקדמה לחקר חיי קהילה עפ"י ההלכה

הקדמה לחקר חיי קהילה עפ"י ההלכה הוקמה לזכרם של עזריאל טושנה מרצבך ז"ל, אשר כל חייהם הוקדשו למען עם ישראל: הצלת יהודים, הקמת מרכזי תורה וחיוזוק ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. מטרת הקדמה היא לעודד מחקרים הלכתיים בנושא חיי קהילה בזמננו, תוך מגמה להוכיח כי ניתן להשתית לנהל את חיינו בארץ הקודש במציאות הנוכחית על אדני התורה, לרומם את ערך חיי הציבור למדרגה של אחרות וקדוש ה', ולא רק לצורך ניצול אינטרסים יעיל.

זכינו לבנות בדורנו צורות שונות של חיי קהילה: מדינה על כל זרועותיה, ערים, מועצות אזוריות ומקומיות, קבוצים, מושבים וישובים קהילתיים. לצורך חיי קהילה תקינים ומסודרים יש צורך במערכת כללית של מנהלים-מנהיגים (טובי העיר) וועדות שונות. כמו כן יש צורך בהטלת מוסים ובמנגנון של ביקורת ציבורית. המחקרים, שיוגשו לקדמה, אמורים לנתח את המרכיבים השונים במסגרת הקהילתית ואת יחסי הגומלין שביניהם, מתוך אספקלריה של התורה. המחקרים יציעו מערכות ניהול דרכי הנהגה המתחשבות באילוצי המציאות, בלא להסתמך בהכרח על חוקים המתבססים על השכל האנושי בלבד.

הקדמה תפעל לפרסומם של מחקרים אלו, על מנת להחזיר בתודעה הישראלית את האפשרות לנהל את מוסדות הנהגה לפי היהדות, להגדיל תורה ולהאדירה, ולחיוזוק חיינו בארץ ישראל. במסגרת מדור "חברה" בקובץ זה של "תחומין" מתפרסמים בין השאר מאמרים של הרב נחמיה טיילור ושל הרב ליפא קמינר. שני מאמרים אלו משתייכים למשפחת מאמרי "קדמה מרצבך".

הקדמה קוראת לציבור בני התורה להשתתף במפעל זה, ולשלוח להנהלת הקדמה עבודות. כל עבודה תוגש לשיפוט אצל גדולי ישראל, ופרטים כספיים יחולקו לעבודות מצטיינות. הכתובת למשלוח היא: ד"ר עלי מרצבך, שילה, ד"ג אפרים

אזרחיה, גם גויים, את כל מלוא הזכויות המוענקות בחוק ליהודים, ואין מקום וצורך יותר לנימוק "מפני דרכי שלום".
נפנה מעתה למקורות ההלכה.

א. מתי והיכן נהגו ההלכות שנקבעו מפני דרכי שלום?

פסק הרמב"ם (בהלכות עבודה זרה פ"י ה"ה): "מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום. ואין ממחין בידי עניי עכו"ם בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום. ושואלים בשלוםם ואפילו ביום חגם מפני דרכי שלום. ואין כופלים להם שלום לעולם. ולא יכנס לביתו של עכו"ם ביום חגו לתת לו שלום. מצאו בשוק, נותן לו שלום בשפה רפה ובכבוד ראש."

כהלכה הבאה מוסיף הרמב"ם: "אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העכו"ם, או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל. אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו וכו'."

מכאן שכל ההלכות שנאמרו "מפני דרכי שלום", תקפים היו בגלות, או בזמן שיד עכו"ם תקיפה על ישראל אפילו בארצם.³

ב. דרכי שלום בזמננו

מה מקומן של אותן תקנות "מפני דרכי שלום" בזמננו, וביחוד במדינת ישראל? שמא יעלה על הדעת שהמדינה נכנסת תחת ההגדרה של "יד ישראל תקיפה עליהם"? בודאי שלא! בעולם המערבי הדימוקרטי, שאנו חברים בו, הבסיס לחיי החברה הוא שוויון זכויות לכל אדם, ואין מקום במדינה דימוקרטית לאפלייות על רקע דתי. ואף אילו היינו מעצמה עולמית אדירה, לא היינו יכולים לנהוג כך. ולכן, ברור שגם לפי דברי הרמב"ם הנ"ל, דין חברתנו כדן יד עכו"ם תקיפה על ישראל (ועוד, שיש החולקים על עצם סברתו).

אבל כל זה רק לכאורה, כי אליבא דאמת נראה לי שאין זו דעת ההלכה על גויי זמננו. כל הנ"ל מדובר בעובדי עבודה זרה ממש, היינו פסל ומסכה. ואילו הגויים החיים בקרבנו, ולמעשה הם הרוב המכריע של הזרים החיים במדינה, הם מוסלמים. והאיסלם ודאי שאינו עבודה זרה, ומוסלמים ודאי שאינם עובדי ע"ז, וכמו שפסק הרמב"ם עצמו (בהלכות מאכלות אסורות פ"א ה"ז): "וכן כל עכו"ם שאינו עובד עכו"ם, כגון אלו הישמעאלים, יינן אסור בשתיה ומותר בהנאה, וכן הורו כל הגאונים. אבל אותם העובדים עכו"ם, סתם יינן אסור בהנאה." וזו הסכמת כל גדולי הפוסקים, ופשוטה היא.

3. אכן, מצאנו תקנה שהתקינו רבותינו בימי בית שני במחזה לעולם הנצרי: "ת"ר: אנשי משמר היו מתפללים על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון, ואנשי מעמד מתבנסים לבית הבנסת חושבים ארבע תעניות, בשני בשלישי ברכיעי ובחמישי. בערב שבת לא היו מתעניין מפני כבוד השבת וכו'. באחד בשבת מאי טעמא? א"ר יוחנן: מפני הנוצרים" (עיין שם עוד טעמים). ופירש רש"י, שעושים אותו יום טוב שלהם (תענית כו, ב). ובאמת שהדבר מאד תמוה, כי בימי הבית השני לא היה עדיין יום ראשון יום מנוחה לעדה הנוצרים. ובכלל, רק בסוף ימי הבית השני צמחה לראשונה הכת הנוצרים כעדה יהודית. ולזה אולי מכוונים הדברים במסכת סופרים (פרק יז ה"ה): "דבר אחר: מפני הנוצרים, שלא יאמרו על כי אנו שמחים בראשון הם מתענים בו. אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששים לאיבת גוי, אלא משום דבתיכונפשוי על הנפש." על כל פנים עצם העובדה שנאמר טעם זה אומר דרשני מחווה לעולם הנצרי בתקופה מאוחרת.

ג. יחסנו לנצרות ולנוצרים⁴

ביחס לנצרות אף כי מקובל לחשוב שהיא עכו"ם, אין זו אמת. ונבאר הדברים מיסודם להלן, אך נקדים מספר מלים על יחסנו הכללי לנצרות ולנוצרים.

לעם ישראל חשבון ארוך ונוקב עם הנצרות כדת. לא זו בלבד משום שבשמה נשפך דם רב מישראל, וגם השואה הנוראה שבה נטבחו ששה מיליונים מישראל אף היא תוצאה מיחסה ההיסטורי של הנצרות ליהודים, אלא גם ובעיקר משום שהנצרות עייתה את יסודות היהדות (שממנה הורתה ולידתה) עד בלי הכר. את האמונה התמימה בה' אחד ושמו אחד, שיבשה באמונת השילוש, ובמחיי יד עקרה את כל אותן מצוות ודרכי הנהגת היהדות עפ"י הברית אשר כרת ה' עם עמו בצאתו ממצרים.

אמנם היהדות אינה מיסיונרית, ואין היא מתיחסת כלל ועיקר לשום דת אחרת, ובכלל זה הנצרות. אדרבא, דרכה של היהדות באה לידי ביטוי ברור בדברי הנביא מיכה (פרק ה): "כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו, ואנחנו נלך בשם ה' אלוקינו לעולם ועד." בשביל היהדות אין שום דת אחרת קיימת כל עיקר. אבל בראיה היסטורית מפליגה, הנצרות הסבה נזק עצום להתפשטות היהדות, משום שכל אותה כמיהה של העולם האלילי לאמונה חדשה (אחרי שהאליליות נמאסה על העולם העתיק ועמדה ליבטל מן העולם) הביאה נהירה רבה ליהדות.⁵ עד אשר הופיעה הנצרות והטיפה לדת קלה, מעורטלת מכל מצוות מעשיות. הנצרות היתה אמורה אפוא לקרב את המשיח, אך באמת היא הרחיקה אותו עד מאד. לשבחה ייאמר אך זאת, שהיא סייעה להרחיק את האליליות, ועזרה בכך לטווח היסטורי רחוק ליהדות לעתיד לבוא, כדברי הרמב"ם בסוף הלכות מלכים.

ואעפ"כ עלינו להבחין בין נצרות כאמונה לבין נוצרים. עם הנצרות יש לנו חשבון היסטורי ארוך ונוקב, אך לא עם האיש הנוצרי, שכלפיו אנו מצווים לדגול בסיסמתו של בן עזאי: "זה ספר תולדות אדם — כלל גדול מזה" (מן הכלל "ואהבת לרעך כמוך" שבו דגל ר' עקיבא), שהוא כולל ומקיף את כל הנברא בצלם (אבות ג, יד).

ד. הנצרות כעבודה זרה בהלכה

1. נכרים שבח"ל לאו עובדי ע"ז הם

תאמר האמת, יש בנצרות סימני עבודה זרה. אמונת השילוש היא מנוגדת לאמונת אחדות ה'; ריבוי הפסילים והתמונות של מה שנקרא בפיהם קדושים, ודמויות וצלבים וכדומה, הם בודאי

4. ראה עוד מה שכתבו משיק לכך האחים הרבנים שלמה ואלישע אבינר בתחומין ח, עמ' 362-368, 370 — הע' מערכת

5. יתכן שהדברים אלה נובל למצוא במחלוקת התנאים ביכמות (מו): "ת"ר: גר שמל ולא טבל — ר"א אומר: הרי זה גר, שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו. טבל ולא מל — ר' יהושע אומר: הרי זה גר, שכן מצינו באמהות: שטבלו ולא מלו. וחכ"א: טבל ולא מל, מל ולא טבל — אין זה גר, עד שימול ויטבל." יתכן שר' יהושע סבר להקל בקבלת גרים על יסוד טבילה בלבד, משום שבכך היתה נפתחת דלת לגיור המונים רבים וכניסתם ליהדות, דבר שנמנע בעקבות המילה, שהיתה קשה להם ביותר. כמוכן שלא עלה על דעת ר' יהושע לבטל מצות מילה מקרב עדות הגרים, אלא לדור ראשון של המתגיירים המכוננים בלבד, ואילו את בניהם שילדו להם ימולו כדרך. היתור היה לדור המתגיירים בלבד. אם היתה דעתו של ר' יהושע מתקבלת להלכה בבית המדרש, יתכן והיו פני ההיסטוריה נראים אחרת.

עבודה זרה. אבל אין היא אותה עבודה זרה קדומה, שכלפי עובדיה התיחסה ההלכה בחומרה רבה.

שכן אפילו כלפי עבודה זרה קדומה, שהיתה עכו"ם ממש, כבר יש בתלמוד סימנים ראשונים של מתינות בדורות המאוחרים. וכך שנינו: "שחיטת עובר כוכבים נבילה ומטמאה במשא" (חולין יג). והגמרא שם מבדילה בין מין שהוא אדוק בע"ז וכל מחשבותיו בה, ושחיטתו אסורה אף בהנאה, לבין סתם עכו"ם, שעליהם אמר ר' יוחנן: נכרים שבחול"ל לא עובדי עבודת כוכבים הם, אלא שמנהג אבותיהם בידיהם. ופירש הרמב"ם את ההבדל ההגיוני שביניהם בזו הלשון: "ואשר הביאנו שלא נאמר אסורה בהנאה ... כפי שביארנו במסכת עבודה זרה, וחלקום לשני חלקים, האחד מהם היודעים לעשות אותם, ר"ל להביא אל המזלות הצומחים לצורך מלאכתם ולהוריד הרוחניות בהם ושאר אותן שטויות שמטנפים בהם השכל ... וחלק השני הם העובדים לאותן צירות הידועות, כפי מה שלמדו מחכמיהם בלבד. והם רוב עובדי ע"ז. ועל חלק זה האחרון אמרו חכמים בלשון הזה: גויים שבחוץ לארץ לא עובדי ע"ז הם, אלא מנהג אבותיהם בידיהם וכו'."⁶ ולמעשה, אחרי שמנה הטור (סימן קמח) כל האיסורים החלים על ישראל לגבי עובדי ע"ז, סיים וכתב: "והאידינא, כתב הרשב"ם בשם רש"י, שהכל מותר, דלאו עובדי אליל הם ולא אזלי ומודי." וכתב על זה מרן הב"י שם: "כלומר, שכל מה שנזכר בסימן זה לאסור, האידנא מותר וכו' וכדאמרין עכו"ם שבחול"ל לאו ע"ז הם, אלא מנהג אבותיהם בידיהם." וכך פסק גם בשו"ע (שם סעיף יב), שבזמן הזה אינם בקיאים בטיב אלילים לפיכך מותר וכו'. ודוק היטב, שטעם זה של מרן בשו"ע הוא מדברי הרמב"ם שהעתקנו לעיל. ועיין עוד בתוס' עבודה זרה ב' בד"ה אסור, וכן בתשובות רג"מ"ה בסימן כא.

ואם כל זה נאמר לגבי עובדי ע"ז ממש, היינו עובדי אלילים, צורות ופסילים, כ"ש לגבי הנצרות שאפילו במהותה המקורית אין היא ע"ז ממש. כי השילוש, אף שהוא אסור לישראל המצווים על אמונת "ה' אחד", אבל בני נח הוזהרו שלא לעבוד עבודה זרה בלבד, אך על השיתוף לא הוזהרו. וכבר כתבתי בזה בספרי "בין ישראל לעמים" (עמוד מח) בשם הרא"ש בסנהדרין ותוס' בדף סג, עיין שם והדברים ידועים.

וזו דעת כמעט כל גדולי הפוסקים. אבל דעת הרמב"ם היא כפי שפסק בהלכות ע"ז (פרק ט' הלכה ד', בהוצאות שלא חלה בהם יד הצנזורה): "ארומים עובדי עכו"ם הם, ויום ראשון הוא יום אידם. לפיכך אסור לשאת ולתת עמהם וכו'" (ויש נוסחאות שכתוב בהם "נוצרים" במקום אדומים). ולפי זה, דעתו שנוצרים עובדי ע"ז הם. אעפ"כ יראה לי, שאותם טעמים שנאמרו לגבי עכו"ם ממש, שכבר בזמן התלמוד לא נחשבו לע"ז, והם בחינת מנהג אבותיהם בידיהם, ניתן לומר כן לדעת הרמב"ם גם לגבי נוצרים בזמננו. ועינינו הרואות, שכיום רוב מאמיני הדת הנוצרים אין הם אדוקים בע"ז שלהם כמין שבימי התלמוד. ואף נחלשה בקרבם אמונת השילוש, ויש המסבירים אותה בדרך אליגורית וכדומה. ולכן ניתן לומר גם עליהם מנהג אבותיהם בידיהם. ועכ"פ הרמב"ם הוא יחידי בדעתו זאת.

עתה נשתדל להוכיח מכמה הלכות ותשובות של גדולי הפוסקים, שאכן תפיסה זאת שבזמננו אין דין ע"ז ממש אלא מנהג אבותיהם בידיהם, הביאה לשינוי בכמה דינים והלכות ביחסי ישראל לגויי זמננו.

6. להבנת ענין זה עיין מ"ש במקור חיים השלם חלק חמישי במבוא לפרק רסה.

2. שאלת שלום לעכ"ם

לעיל ציינו דעת הרמב"ם שפסק: "שואלים בשלומם, ואפילו ביום חגם, מפני דרכי שלום, ואין בופלים להם שלום לעולם." מקור ההלכה במסכת גיטין סב. נראה עתה פירושו של המאירי בהלכה זאת, וזו לשונו:

עובדי גילולים אין נמנעים מלשאל בשלומם, ומכל מקום אין ראוי להאריך עמהם בדברי שלום ביותר מן הרגיל ... וזהו הנקרא אצלי כפילת שלום. שכל שאדם מאריך בשאלת שלום על הרגיל, מורה חיבה יתירה ושייכות. וכבר ידעת, שעבודת הגלולים היתה מושכת את הלב הרבה מצד תועלות שהיו משיגים בעבודתה, כמו שאמר "ומן אז חדלנו וכו' חסרנו כל". וכן בסנהדרין (קב) אמרו בענין מנשה: אילו הוית בההיא שעתא, נקטת שיפולי אזלת בתרה. ומתוך כך היו מגדולי החכמים מקדימים שלום להם, מפני שהמקדים נותן דרך למשיב להשיב לו כדרך ששאל ... ואילו היה ממתין שיהא הוא מקדים לו, שמא יקרמנו בדברי חבה, והיה צריך הוא להוסיף לו ... עד שמתוך כך היו מתאהבים ודעתם מתקרבת וכו'. ומכל מקום אומות הגדורות בדרכי הדתות, ומאמינים במציאותו יתברך לאחדותו ויכלתו, אעפ"י שמשתבשין בקצת דברים לפי אמונתנו, אין להם מקום בדברים אלו.

מבואר אפוא, לפי פרשנות הרב המאירי, שכל דין זה שייך לעבר, כאשר היתה עבודת הגלולים מושבת וכו' מצד התועלת וכו'. ואילו ל"אומות הגדורות בדרכי הדתות" — כונתו לנצרות, וכ"ש לאיסלם — אין להם מקום בדברים אלו, אעפ"י שמשתבשין בקצת דברים לפי אמונתנו, והדברים ברורים.

3. מכירת בתים לעכ"ם

כזאת הוכחתי בספרי "עשה לך רב" חלק ח' סימן סח, מדברי המאירי (במסכת ע"ז כ) בדין מכירת בתים לעכו"ם, שכתב וזו לשונו: "ולענין פסק, דבר זה לא נאמר אלא בארץ, ובזמנים שהזכרנו. הכונה לגויים שבאותו זמן ודומיהם עובדי אלילים שנשאר בקצוות." וכונתו לאלה שעדיין עבדו עבודה זרה ממש, פסילי עץ ואבן. ומכאן שאת האיסלם וכן את הנצרות לא ראה כעבודה זרה כלל ועיקר. ועיין עוד שם שהארכתי.

4. משא ומתן בימי אידיהן

וכזאת כתב הרב המאירי גם לגבי איסור משא ומתן עם עכו"ם בימי אידיהן ולפני אידיהן (ע"ז פרק א'). שבזמננו הכל מותר, שלא נאמרו דברים אלו אלא בזמנם ... שהיו עובדים לצבא השמים לחמה ולבנה ומזלות וכו'. והזכיר דעת הרמב"ם האוסר, וחלק עליו (ע"ז ו). ואף שבגמרא נזכר "נוצרים לעולם אסור" (בהוצאות שיר הצנזורה לא פגעה בהן), עיין שם במשנה שדחק לפרש פירוש אחר ועמד בסברתו. אך סיים: "ומכל מקום, אותם הקצוות ששירי עבודת האלילים ננערו לשם, ישראל שבתוכם אסורים בכל אלו".

ובכל זה אין הרב המאירי יחיד. עיין בדברי רבינו עובדיה מברטנורא שכתב שם (פ"א מ"ב): "דכל הני דאיתסרי בוז המסכתא מיירי בעובדי אלילים ועבודה זרה ממש." ועיין מ"ש שם הרב תוי"ט. הם

לא ראו את ספרי הרב המאירי. רבים מגדולי הפוסקים הזכירו סברא זאת, שגויי זמננו אין להם דין עובדי ע"ז, אך הוסיפו בדרך כלל עוד נימוקים להתיר: או "מפני דרכי שלום", או בגין מצב כלכלי וכדומה. אך הרב המאירי התירם עקרונית, כאמור.

5. יין נסך

לגבי יין נסך כבר כתבו התוס' (ע"ז נו, ב, ד"ה לאפוקי): "ועוד פירשו רשב"ם והריב"ן בשם רש"י, שכתוב בתשובת הגאונים, כי בזמן הזה אין איסור הנאה במגע עובד כוכבים ביין, כי עובדי כוכבים של עכשיו אין רגילין לנסך לעבודת כוכבים, וחשובין כאין יודעים בטיב עבודת כוכבים וכו'". ובסוף הדבור כתבו עוד: "אבל עתה שבטל ניוסך, שאינם יודעים בטיב עבודת כוכבים דיו להיות ... לאסור בשתיה ולא בהנאה. והמחמיר תבוא עליו ברכה". כך פסק הרב המאירי (ע"ז שם). ועיין עוד בשו"ע יו"ד קכ"א, בהגהת הרמ"א, והדברים ארוכים.

6. אבידת עכרים וסיבת הסלידה מעבודה זרה

בהלכה זו נשתדל להסביר את טעם הסלידה העמוקה של תורת ה' מעבודה זרה, והשלכתה לגבי גויי זמננו.

פסק הרמב"ם בהלכות גזילה ואבידה (יא, ג): "אבדת עובד עכו"ם מותרת, שנאמר אבידת אחיך. והמחזירה, הרי זה עובר עבירה, מפני שהוא מחזיק יד רשעי עולם. ואם החזירה כדי לקדש את השם, כדי שיפארו את ישראל, וידעו שהם בעלי אמונה, הרי זה משובה. ובמקום שיש חילול השם, אבידתו אסורה, וחייב להחזירה. ובכל מקום מכניסים כליהם מפני הגנבים ככלי ישראל, מפני דרכי שלום."

מקור ההלכה בש"ס בב"ק קי"ג, ובסנהדרין ע"ב. וזו לשון הגמרא בסנהדרין: "אמר רב יהודה אמר רב: ... המחזיר אבידה לכותי, עליו הכתוב אומר, למען ספות הרוה את הצמאה, לא יאבה ה' סלוח לו." ופירש רש"י: "השוה וחבר כותי לישראל, ומראה בעצמו שהשבת אבידה אינה חשובה לו מצות בוראו, שאף לכותי הוא עושה כן, שלא נצטוו עליהם. רוח — עובדי כוכבים, ששבעים ואינם צמאים ליוצרם. צמאה — זו כנסת ישראל, שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה, ולקיים מצוותיו." לפירושו טעם האיסור מבואר, והוא דחוק. ועיי"ע במפרשי הש"ס. ולענ"ד הנראה בכוונת הדברים הוא, שיש עבירות שאדם נהנה בעשייתן והן בחינת צמאה. ואילו זו, השבת אבידה לעכו"ם, לא זו בלבד שאין לו שום הנאה ממנה, אלא ההיפך: יש לו הפסד. וכשעובר, הרי זו בחינת רוח, ודו"ק.

לפרשנו זה טעם חומר האיסור לא נתבאר בש"ס. אולי גם הרמב"ם הבין בדרך דומה את הגמרא, ולכן ביאר מסברת עצמו: "מפני שהוא מחזיק יד רשעי עולם". ללא ספק כוונת דברי הגמרא הם לגבי עכו"ם ממש, עובדי עץ ואבן, כוכבים ומזלות. וטעמו של הרמב"ם לפי זה נאה ומתקבל, שאין רשעי עולם גדולים מעובדי עבודה זרה, שכל דרכיהם תועבות, כמבואר במקראות במקומות רבים. עם ישראל קבע בקשה בשלש תפלותיו ביום "להעביר גילולים מן הארץ, והאלילים כרות יכרתון", כי אין ספק שעבודת האלילים הקדומה גבלה גם במעשי זימה תועבה, כידוע (עי' ויקרא פרק יח, ובמורה נבוכים ח"ג פרק לו). ולא יתכן שאדם בן תרבות ישיב אבידה לעכו"ם, ויחזק ידו בכך.

הרמב"ם שכתב בהלכה זאת בסתם "אבידת עכו"ם מותרת", הרי שלכאורה כונתו היא לכלול גם אותם "אדומים — נוצרים" כפי שהגדירם בהלכות ע"ז כעובדי עבודה זרה. אלא שאז יקשה עלינו להבין, כיצד התבטא כלפיהם בביטוי חריף "רשעי עולם", וכונתו מבחינת אמונתם ועבודתם הדתית. ובאמת שהגאון ר' משה רבקה כתב ב"באר הגולה" (בשו"ע חו"מ סימן רסו): "וממה שכתב הרמב"ם הטעם מפני שהוא מחזיק יד רשעי עולם, נלע"ד דס"ל דלא אמר רב בסנהדרין אלא בעכו"ם עובדי כוכבים ומזלות, ולא בעכו"ם שבזמן הזה, שמודים בבורא עולם ונימוסייהם להחזיר אבידה."⁷

דעתו של הרב המאירי גם בהלכה זאת ברורה לפי שיטתו, וזו לשונו: "נמצא שאף עובדי האלילים ושאינם גדורים בדרכי הדתות אסור לגזולם ... ומ"מ מי שמצא אבידתו, אינו חייב להחזירה לו. שמציאה מקצת קנין היא, וחזרתו דרך חסידות, ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין לו דת ... הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלוהות על איזה צד שיהיה, אעפ"י שאמונתם רחוקה מאמונתנו, אינו בכלל זה. אלא הרי הם כישאל גמור לדברים אלו, אף באבידה ואף בטעות ולכל שאר הדברים."

7. להתפלל על חולה עכו"ם.

כבר ארכו דברינו מאד, ונסיים בדוגמא נוספת אחת מגדולי פוסקי הדורות האחרונים, הגר"ח פלאגי זצ"ל, שחקר על מי שיש לו גוי סוחר שלו, ומרויח עמו ועושה לו טובה. והוא חולה, ורוצה להתפלל עליו שיחיה ולתת צדקה בעדו לת"ח שילמדו לרפאותו, אם מותר או לאו. והשיב, שמותר גמור הוא, והרבה בהוכחות וסברות. בין היתר כתב בשם ספר "רוב דגן" שנשאל כזאת אם מותר להתפלל על גוי קטן (שלא ידוע מה יהיה כשיגדל) שיתרפא, והשיב תחלה שכדאי להתחמק. ואם א"א, התיר מפני דרכי שלום, כדרך שמפרנסים עניי גוים עם עניי ישראל. והוסיף, שאם יתרפא הרי שיהיה קידוש ה', ואולי יהיה גר צדק כאלישע הנביא שרפא לנעמן, ונעשה גר צדק. ואף שלא היו ישראל בגלות, אם כן כל שכן בזמן הזה. וכתב שהיא ראייה חותכת. והוסיף להביא ראייה מדברי מן בשו"ע (קנח, א), שאם יש חשש איבה מותר אפילו בחנם, אם לא יוכל להשטם. והוסיף: "ובדאי שזהו לעע"ז ממש, ולא על כולם הוא אומר. ועכ"פ דין מינה, דבזמן הזה שאינם בסוג עע"ז, וגם דאיכא איבה, בודאי יש להתפלל". עד כאן דברי הרב "רוב דגן". והגרח"פ הסכים עמו, וסיפר מעשה בו עצמו, שהתפלל על גוים חולים ונרפאו, והיה קידוש שם השם. מכל דבריו, החשובים כשלעצמם, הוכחנו בעיקר יסוד אחד ברור, "שבזמן הזה אינם בסוג עובדי עבודה זרה".

7. וכמו"כ כתב הרב בדין עכו"ם ש"אין מעלין" (בשו"ע חו"מ סימן תכה): "שלא אמרו חז"ל דבר זה אלא על העכו"ם שהיו בזמניהם, שהיו עובדי כוכבים ומזלות, ולא היו מאמינים ביציאת מצרים וחידוש העולם. אבל אלו הגוים אשר אנחנו האומה הישראלית חוסים בצלם ומפחרים ביניהם, הם מאמינים בחידוש העולם וביציאת מצרים ובעיקר הדת, וכל כוונתם לעושה שמים וארץ, כמ"ש הפוסקים והביאו רמ"א באו"ח סימן קכו בהגה ... אנו מחייבים להתפלל לשלומם וכו'".

8. סיכום: יחסים אנושיים ולא משום "דרכי שלום" דוקא

עתה נשוב לסיכום אל נקודת הפתיחה:

כיון שאין לגויי נכר בזמננו דין ע"ז, לכן, גם אילו היתה יד ישראל תקיפה במובן ההלכתי והמעשי של אותם ימים, לא היינו חייבים בשום פנים לנהוג בגויי זמננו כדון ע"ז. ולכן, בכל מכלול היחסים שבין ישראל לנכרים, הן בארץ והן בחו"ל, הן ביחס החברה כמדינה לאורחיה הגוים, ובין ביחס היחיד לשכנו או חבירו הגוי, אין שום צורך לשמור על יחסים אלה "מפני דרכי שלום" בלבד, אלא משום ההגדרה ההלכתית אין הם יותר בגדר ע"ז. ולכן, פרנסתם, בקורי חוליהם, קבורת מתייהם, ניחום אבליהם (שנוכרו בשו"ע יו"ד קנא, יב) ועוד, הכל ניתן להעשות מתוך חובה אנושית מוסרית, ולא משום "דרכי שלום" דוקא.⁸

ה. בעיות שפתרון דוקא "מפני דרכי שלום"

הן אמת שאעפ"כ מתהוות בעיות בין יהודים לשאינם יהודים. ופתרון הוא עדיין בהנחה ההלכתית "מפני דרכי שלום", או "משום איבה" (וכפי שקיימות בעיות כאלו גם בקרב יהודים לבין עצמם). ואציין עובדה אחת מחיי היום יום, משאלה שנשאלתי מיהודי בחו"ל (ויכולה להשאל גם בארץ). יהודי, ששכנו הגוי יודע שאין הוא נוסע במכוניתו בשבת, מבקש ממנו לפעמים להשאיל לו את מכוניתו ליום השבת. לדברי השואל, רב קהלתו אסר עליו. בשאלתו אלי הוא מציין, ששכנו הגוי הוא אדם טוב והגון וגם שכן טוב, וקשה מאד לסרב לו, ומצדד מסברת עצמו את הנימוק "מפני

8. פרופ' אביעזר רביצקי, מהחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברת, העיתי ממאמרו של הרב איסר יהודה אונטרמן זצ"ל, ראש הרבנים לישראל, "דרכי שלום והגדרתם" (מורשה א עמ' 105). פרופ' רביצקי היטיב למצות בדברים עצרים את תפיסתו של הרב אונטרמן: הוא לא ראה בדרכי שלום דרישה החלה בדיעבד, מאחר שאין דינו תקיפה, אלא כיונתק את קיומה מעומק העיון של מוסר תורתנו הק' כחיוב מוסרי. הפוסקים שהביא הרמב"ם בסוף הל' מלכים "טוב ה' לכל" "דרכיה דרכי נועם" וכו', אינם מליצה בעלמא.

אמנם אמרו רבותינו שאין משיבין את הארץ לאחר מיתה" (גיטין סג, א) וכפירוש רש"י שם "אם היה קיים שמא יחזיר לכם תשובה", אלא שתורה היא וללמד אנו צריכים.

ברור ביותר שפשוטם של דברים "מפני דרכי שלום", הוא שדבר זה אינו מן הדין לעשותו, או אפילו מנוגד לדין, אעפ"כ יש לעשותו "מפני דרכי שלום בלבד. וכך פירש רש"י (בגיטין נט, ב) בתקנתו שהתקינו חכמים בין ישראל לבין עצמם מפני דרכי שלום: "בור שהוא קרוי לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום, שלא תהא מחלוקת ביניהם אני אסכור ראשון, דהא תקנתא דרבנן הכי אעפ"כ שאינו דין". כך הוא גם בדרכי שלום" שאמרו לגבי עכו"ם, שלא היה ראוי לנהוג כך מן הדין, ואעפ"כ התקינו חכמים "מפני דרכי שלום.

ומדוע לא היה ראוי לנהוג כך מן הדין, או יותר נכון שהוא נגד הדין? לעני' פשוט, משום שעכו"ם — אחד דינם עפ"י השקפת היהדות להעבירם מן העולם. אלא שאם אין ידנו תקיפה, או שאנו בגלות, התקינו חכמים בניגוד לדין "מפני דרכי שלום.

תפיסה זאת, שלעני' היא אמת לאמתה, לא נראתה להרב אונטרמן זצ"ל. הוא פירש, שהדברים שמחויבים לעשותם מפני דרכי שלום, הכוונה היא שמפרנסים את הנכרים עם עניי ישראל, גם מכספים שלכתחילה נועדו לחלוקה לעניי ישראל ואין בזה משום גזל עניים, יש איפוא לדעתו כמה דינים שצריכים לעשותם מפני דרכי שלום, אע"פ שהם פוגעים בקנינים של עניים, שהתורה זיכתה להם, ואסורים לאחריהם משום גזל.

הסבר זה הוא קשה, משום שלצורך הפקעת כספי צדקה ממטרה למטרה אחרת (במקרה דין מעניי ישראל לנכרים) אין צורך בתקנה מיוחדת "מפני דרכי שלום", וזו נתונה היא לסמכותם של גבאי צדקה של כל קהילה בישראל לפי אמות עיניהם, וכבר הארכתי בזה בספרי "עשה לך רב" חלק רביעי סימן נא. אך מה שקשה ביותר הוא, מה יפרש הרב לפי דרכו ביתר הדברים שנאמרו מפני דרכי שלום, כביקור חוליהם, קבורת מתייהם, ניחום אבליהם וכדומה. מה יש כאן כמנוגד לאיזה שהוא דין, שצריך להתירו "מפני דרכי שלום?

ולכן, האמת תורה רכה, שהכוונה הכללית היא בזה, כי כל מעשה חסד שאנו עושים לעכו"ם, אנו מחזקים בזה את ידם באמונתם, ומכאן נובע כל חומר האיסור. ואפילו לדרוש בשלומם לא התירו אלא "מפני דרכי שלום (ואילו כפילת שלום אסור כל עיקר), ואין ניתן לפרש כל זה לדרכו של הרב אונטרמן זצ"ל? על הסיבה האמיתית לסלידה מעבודה זרה עמדנו לעיל בפרק זה בסעיף 6.

דרכי שלום.⁹ לא ידעתי נמוקי האיסור של רב הקהלה, ולכן, מטעמים מובנים, לא כתבתי תשובתי לשואל אלא אל רב קהלתו, כדי שהוא יהיה בסופו של דבר הפוסק האחרון, משום שקשה לי לדעת את כל כוונותיו ונימוקיו. לכל קהלה יש מצב מיוחד ותנאים מיוחדים, וכל רב צריך לשקול כל מקרה לגופו לפי המצב. לא תמיד קו הדין הוא שצריך לקבוע, וביחוד כאשר עוסקים ביחסים רגישים ועדינים "מפני דרכי שלום".

עובדה זאת שציינתי מוכיחה, שיש יהיו תמיד בעיות "מפני דרכי שלום", אבל פתרון אינו אחיד, ואין בשום פנים לקבוע מסמרות כיצד יש לפסוק, או אפילו "הצגת דרך". ואליבא דאמת לא בבעיות מסוג זה של "דרכי שלום" בלבד, אלא כל מהות הפסיקה ההלכתית נתונה תמיד לשיקול דעתו של הפוסק, כאשר כל הסברות וחילוקי הדעות פתוחים כפניו, ולא תמיד פוסק הוא אותו פסק אף על אותה שאלה עצמה. לעתים על אותה שאלה בעוף, ביום חמישי הפסק הוא להחמיר וביום ששי להקל, או לראובן להחמיר ולשמעון להקל. כל שכן כאשר מדובר בבעיות רגשיות של "דרכי שלום", וכשעל הפוסק להביא בחשבון גם הצורך לגדור פרוצדורות, למנוע תקלות וכדומה. לכן, עקרונות לאור כל האמור, חלק גדול ונכבד של יחסי יהודים לשאינם יהודים אינם זקוקים להיתרים של "דרכי שלום". אך במדה ומתעוררת בעיה מעין זו, אם ביחסי צבור, או יחיד, זה תפקידו של הרב הנשאל לשקול ולפסוק בכל מקרה ומקרה לגופו. על כגון זה נאמר "ועמכם בדבר המשפט".

ו. כוחם של הפוסקים בזמן הזה

ואם ישאל השואל: הא כיצד יוכל פוסק בזמננו להכריע במה שנראה כנגד הלכות קבועות בדברי חז"ל, ואשר לפיהן אין לכאורה מקום להקל ביחסים שבין יהודים לבין נוכרים? תשובתנו היא, שאין בדברינו, ולו שמץ, של סטייה מדברי חז"ל, שכבר בדבריהם נקבעו העקרונות לקביעת ההלכה על פי המציאות המשתנה מדור לדור. לפוסקים בכל תקופה ניתן התפקיד למצוא אלו עקרונות מתאימים למציאות הקיימת בפניהם. וזהו כוחה של תורה שבעל-פה.

1. תורה שבע"פ חביבה מתורה שבכתב

מצאנו בדברי רבותינו, שכוחה של תורה שבע"פ עדיף על כוחה של תורה שבכתב. על הפוסק (שמות לד, כז) "כתוב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל", דרש ר' יוחנן (גיטין ס, ב): "לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על תורה שבעל פה". ולכאורה צריך ביאור, וכי חשובה תורה שבע"פ מתורה שבכתב? ועוד, הלא אין תושבע"פ אלא פירוש לתורה שבכתב, והיא העיקר? ותגדל התמיהה כאשר נצטט גם דברי הירושלמי (פאה פרק ב' ה"ד): "א"ר חגי: נאמרו דברים בפה, ונאמרו דברים בכתב, ואין אנו יודעים איזה מהם חביב. כשהוא אומר, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל, הוי אומר אותם שבפה חביבים." וגם זו צריכה ביאור, מה חביבותם של הדברים שבע"פ על הדברים שבכתב?

9. ואכן נזכר נימוק זה "מפני דרכי שלום" לגבי השאלת והשכרת בהמתו לגוי בשבת, ומשום שאדם מצווה על שבת בהמתו.

ונראה לענ"ד להסביר הכל בהקדים עוד מדרש רבותינו (באותיות דר' עקיבא אות ב' סימן ב' ד"ה בינה, הוב"ד בפירוש תהלים "נאה להודות" של הגאון ר' נסים אברהם אשכנזי זצ"ל, מגדולי הרבנים באיזמיר) וזו לשונם: "גדולה בינה לפני הקב"ה יותר מן התורה, שאפילו אדם קורא תנ"ך, ושונה הלכות והגדות, ואין בו בינה, אין תורתו כלום".

הגדרת התבונה ידועה כדברי רבותינו בספרי, והעתיקים רש"י ז"ל (דברים א,יג): "נבונים — מכין דבר מתוך דבר". כלומר, מי שמבין את שהוא לומד בלבד, "אין תורתו כלום", כי תכלית הלימוד היא להבין דבר מתוך דבר בדרכי ההגיון, ולכן "גדולה בינה לפני הקב"ה יותר מן התורה", היינו שאין עמה בינה.

מעתה, תורה שבכתב במדה רבה ומכרעת היא סגורה וחתומה. שום פלפול בעולם לא יוכל לגרוע אפילו דקה אחת מ"שבעת" ימים תאכל מצות, או מבסכות תשבו "שבעת" ימים, וכדומה (פרט למקובל מסיני, דוגמת ארבעים יכנו שהוא שלשים ותשע בלבד). כח תורה שבע"פ הוא בכך שאף כי גם היא נמסרה לנו בסיני, אך כולה מסורה היא ביד חכמי התורה, לחכמתם, לתבונתם ולהגיונם האנושי. רק בזכות זה יכולה היתה ה"הלכה" ל"הולך" אל עם ישראל מאז נתינתה בסיני עד עצם היום הזה, ולדורות עולם. בלעדי תורה שבעל פה לא היה בכח תורה שבכתב להנהיג את העם אלפי שנים בדרכה. לכן אמר ר' יוחנן שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא עפ"י תורה שבעל פה.¹⁰

2. התועלת שבחריפות ובפלפול

נוסף עוד להעמקת הרעיון ביאור דברי רב (בסנהדרין יז) "אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה". והקשה ר"ת (שם בתוד"ה שיודע לטהר וכו'): ומה לנו בחריפות של הבל לטהר שרץ שהתורה טימאתו? עיין שם מה שתי"צו. ונראה לענ"ד עפ"י כל הנ"ל, שהיודע בחריפות שכלו והגיונו הבריא לטהר שרץ שמפורש בתורה שהוא טמא, ואין שום אפשרות לטהרו בפועל, אף כי לא יועיל הדבר לגבי איסורי תורה שבכתב המפורשים (כשרץ), הרי שיתעיל לגבי איסורי תורה שבעל פה המסורים לחכמי ישראל, לדמות ענין לענין, להקשות ולפלפל בחריפות ובהגיון. ואז יש תועלת בחריפות זאת לגבי בעיות שעשויות להתעורר, להקל או להחמיר, להתיר או לאסור.

רבינו המאירי כתב בביאור דברי רב, שאין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר השרץ מן התורה, וזו לשונו: "ויראה לי בפירוש דבר זה, שאם יראו תקלות יוצאות בדורותיהם באיזה דין תורה, יצאו לחדש דינים ולהוסיף ולגרוע להוראת שעה, וליתן סמך לדבריהם מן התורה. ובדומה לזה כתבו הגאונים בדיני התלמוד, שיש ביד רבנים או גאונים לחדש גזרות ותקנות דרך כלל או דרך פרט להסיר איזה ענין מכוער, לפי מה שיראה בזמנו בסמך מועט. ועל דבר כיוצא בזה כתבו גדולי המפרשים: לא נתן התלמוד אלא לבעלי הקבלה המומחית או לבעלי הסברא הנכונה ושקול הדעת הצלול, להיות גורעים ומוסיפים דורשים. אלא שפרגוד זה ננעל בפני רוב בני אדם, ואין ראוי לכך אלא מופלג בדורו בידיעה ובחריפות ופלפול מיושר ודעת מיושבת".

10. וראה עוד על כך עשה לך רב ח"ו עמ' רלה, תחומין ח עמ' 367 הערה 5.

דבר זה הוא נראה כפלא, ומפליא אוזן השומע. ולכן ישב בבית הדין "מופלא"¹¹. ונראה לי שנקרא "מופלא", שבגודל חריפותו היה מפליא בדבריו את השומעים. ולכן נקראו הסנהדרין בלשון רבותינו כרתי ופלתי, שמופלאים מעשיהם, וי"ג דבריהם (סנהדרין טז,ב).

ולכן חובתנו היא להתאמץ ו"להבין", להוציא דבר מתוך דבר, למען יוכל עם ישראל להוסיף "ללכת" בדרך ה"הלכה" עד סוף כל הדורות.

אבל יצויין, ובבהירות רבה, שכל זה הוא במדה שהדברים מבוססים על אדני ההלכה ויסודותיה, על פי דרכי הפסיקה המקובלים ובדרכים שהתורה נדרשת בהם.

11. עיין הוריות פרק א משנה ד, וכבר כתבנו בזה באורך בספרנו "דבר המשפט" א,ג.